

Кыргыздын залкар жазуучусу
ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВДУН
95 жылдыгына арналат.

Бöyүк қырғыз уазиқисы
ÇINGİZ AYTMATOVUN
anadan olmasının 95 illiyinə həsr edilir.

ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВ

**ТООЛОР
КУЛАГАНДА**

(Түбөлүк келин)

(Роман, повесть, аңгемелер)

**Которгон:
Нариман АБДУЛРАХМАНЛИ**

БАКУ – 2023

ÇİNGİZ AYTMA TOV

DAĞLAR
YIXILANDA

(Əbədi gəlin)

(Roman, povest və hekayələr)

Tərcümə edən:
Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

BAKI-2023

**Китеп Кыргыз Республикасынын
Азербайжандагы Элчилигинин колдоосу
менен жарык көрдү.**

**Kitab Qırğızıstan Respublikasının
Azərbaycandakı Səfirliyinin dəstəyi ilə
nəşr edilmişdir.**

Rəyçi:
Bədirxan ƏHMƏDLİ,
filologiya elmləri doktoru, professor

Redaktor:
İlqar İLKİN

Şeirlərin poetik tərcüməsi:
NURAFİZ

Aytmatov Ç. DAĞLAR YIXILANDA (Əbədi gəlin).
(Roman, povest və hekayələr).
Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2023, 504 səh., 500 tiraj.

ISBN 978-9952-38-783-4

© Qanun Nəşriyyatı, 2023
© E.Aytmatov, 2023

“Hamı və bütün zamanlar üçün bircə mütləq həqiqət var – heç kəs taleyinin necə olacağını, alınına nə yazıldığını qabaqcadan bilmək iqtidarında deyil, kimə nə tale bəxş edildiyini yalnız həyat özü göstərir, yoxsa olub-keçəni heç tale də adlandırmaq olmaz...”

Böyük qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatovun dilimizə ilk dəfə çevrilən son “Dağlar yıxılanda (*Əbədi gəlin*)” romanında hadisələr Tyan-Şan dağlarında baş verir, əzab çəkən iki məxluqun – insanın və bəbirin – yolu orada kəşişir. Hər ikisi də zamanın, şəraitin, öz talelərinin qurbanıdır. Əsərin qəhrəmanı ərəb neft maqnatlarının bəbir ovladıqları yerlərə son sevgisini, bəlkə də ölümünü qarşılamaq üçün gəlir. Qarlı dağ keçidində möcüzəli şəkildə gözləri qarşısında canlanan Əbədi gəlin barədə əfsanə isə tamamilə bu dramatik hekayətin toxumasına hopub.

Kitaba ədibin ilk, sonralar üzərində işlədiyi “Üz-üzə” povesti, “Baxiana” və başqa hekayələri də daxil edilib. Hər bir əsərinde oxucu bənzərsiz yazıçının böyük ustalığını və səmimiyyətini duyar.

Kitab iş adamı, Qırğızistanın Azərbaycandakı Səfirliyinin yaxın dostu Ahmad Javid Jaihunun dəstəyi ilə nəşr edilir.

“Ар бир адам үчүн жана бардык мезгил үчүн бир абсолюттук чындык бар – анын тагдыры кандай болорун, маңдайына эмне жазылганын эч ким алдын ала биле албайт, кимге кандай тагдыр берилгенин турмуш өзү гана көрсөтөт, антпесе эмне болгонун биле албайт – бул тагдыр деп аталат...”

Залкар кыргыз жазуучусу Чыңгыз Айтматовдун акыркы “Тоолор кулаганда (Түбөлүк келин)” романында окуялар Тянь-Шань тоолорунда болуп, ал жерде азап тарткан эки жандыктын – адам менен илбирстин жолу кесилишет. Экөө тең убакыттын, жагдайдын, тагдырдын курмандыгы. Чыгарманын каарманы араб мунай магнаттары илбирстерге аңчылык кылган жерлерде өзүнүн акыркы сүйүүсү, балким өлүмү менен жолугат. Ак карлуу ашууда көз алдында керемет жолу менен жанданган “Түбөлүк келин” жөнүндөгү уламыш бул драмалык окуянын негизине толук сиңип кеткен.

Китепке жазуучунун биринчи жана кийинки аңгемелери “Бетме-бет”, “Бахиана” жана башка аңгемелери кирген. Анын ар бир чыгармасынан окурман жазуучунун кайталангыс үлүү чеберчилигин, чын ыкластуулугун сезет.

Бул китеп ишкер, Кыргыз Республикасынын Азербайжандагы Элчилигинин жакшы досу Ахмад Джавид Джайхунун демөөрчүлүгү менен чыгарылды.

ÖN SÖZ

ÇİNGİZ AYTMATOV **DÜNYASI İLƏ YENİ TƏMAS**

Əziz dostlar və oxucular!

Bu gün mənə atamın – məşhur qırğız yazıçısı və söz ustası Çingiz Aytmatovun roman, povest və hekayələrini təqdim etmək kimi, böyük şərəf və sevinc qismət olub. Bu toplunun nəşri Qırğızıstanın Azərbaycandakı Səfirliyinin səyi nəticəsində gerçəkləşib. Toplu atamın 95 illik yubileyinə həsr edilib ki, bu da ailəmiz üçün xüsusi və vacib məqamdır. Bununla əlaqədar olaraq, Qırğızıstanın Azərbaycandakı səfiri cənab Kayrat Osmanaliyevlə birgə Ç.Aytmatovun əsərlərini Azərbaycanda nəşr etdirmək kimi məsuliyyətli bir işi boynuna götürən tanınmış yazıçı-tərcüməçi Nəriman Əbdülrəhmanlıya şəxsən minnətdarlığımı bildirirəm.

Bu topluya yazığının “Dağlar yıxılında” romanı, “Üz-üzə” povesti və “Balaca əsgər”, “Kor yağış”, “Sıpayçı”, “Köçəri quşun ağısı”, “Baxiana” hekayələri daxil edilib. Bu əsərlərin hər birinin mənim üçün böyük əhəmiyyəti

var. Həmin roman, povest və hekayələr müxtəlif vaxtlarda qələmə alınıb, atamın yaradıcılıq fəaliyyətinin ayrı-ayrı dövrlərini əks etdirir. Məncə, atamın qələmindən çıxan əsərlərin nadir xüsusiyyəti bundan ibarətdir ki, müəllif təsvir etdiyi hər bir hadisəni yaşayıb, ya da öz duyğularının süzgəcindən keçirib. Onun kitablarında həyata vəsiqə alan bütün qəhrəmanların gerçək prototipləri var. “Üz-üzə” povestindəki fərari İsmail doğma Şəkər aulumuzun sakini idi. Yaxud “Ana çöl”dəki Tolqonay-apanı götürək. O, qonşuluğumuzda yaşayırdı, otağındakı divar xalısının üstündən oğlu Maysalbekin papağı və əri Subankulun povestdə təsvir edilən velosipedi asılmışdı. Atam müəyyən tərzdə onlarla təmasda olmuş, müxtəlif həyat dərsləri almışdı. “Əlvida, Gülsarı!” povestindəki kommunist ilxıçı Tanabayın obrazını isə yazıçı babam Törəkulun Kərimbek adlı kiçik əmisi oğlundan götürüb.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, ədibin “Kor yağış” və “Sıpayçı” adlandırdığı ilk hekayələri 1954-cü ildə qələmə alınıb. Həmin əsərlər onun yaradıcılıq yolunun ilkin mərhələsinə aiddir. Hər bir hekayə, hər bir povest – onun yeni aləm kəşfini, insan və təbiət arasında ahəng yaratmaq bacarığını, hər bir kəlmə vasitəsilə gözəlliyi, dərinliyi və müdrikliyi çatdırmaq məharətini üzə çıxarır. Atam çoxları üçün ilham mənbəyi idi, hələ də bu mənəvi qüdrətini saxlayır, mən də onun övladı olmağım ilə fəxr edirəm.

Çox təəssüf ki, “Dağlar yığılanda” əsəri onun həyatının son romanı oldu. Hətta, belə deyərdim ki, bu roman

atam üçün də, ailəmiz üçün də peyğəmbəranə əsər sayılır. Axı qırğızlarda həyatın ən dəhşətli hadisəsi dağların yıxılmasıdır. Dağlar – sarsılmazlıq rəmzidir. Təəssüf ki, bu dünyada hər şey fanidir. Biz də atamın simasında dağların yıxılacağını aqlımıza belə gətirmirdik. Nə qədər ki, qəlbi döyünürdü, həyatının son anınadək yanında idim. O, quştək uçub öz qəhrəmanlarının yanına getdi. Mənə elə gəlir ki, atam nəinki onların arasında yaşayır, hətta qurd Taşçaynarın, bəbir Jaabarsın, dövə Qaranərin bir parçasına çevrilib. O, balıq cildinə girən oğlanla birgə İssık-Kul gölündə üzür. Həyat davam edir, çox çətin olsa da, get-gedə onsuz yaşamağa öyrəşirik.

Yeni toplunun üzərinə qayıdıb qeyd etmək istəyirəm ki, “Üz-üzə” povesti Çingiz Aytmatovun ilk ciddi əsərlərindən biridir. Povest 1957-ci ildə qələmə alınsa da, mənəcə, bu gün də aktuallığını itirməyib. Axı insan hər gün, hər saat, bəlkə də hər an öz-özüyə üz-üzə durur, daim xeyirlə şər arasında seçim qarşısında qalır. Bu məqamda istəməz atamın sözlərini xatırlayıram: *“Axı həm də hər bir insanın qarşısında çətin vəzifə – bu gün, sabah, həmişə insan olmaq vəzifəsi – durur”*...

Bu topluya atamın yarımçıq, indiyədək heç çap olunmamış, ilk dəfə Azərbaycan oxucusuna təqdim edilən “Baxiana” hekayəsinin salınması da sevindirici haldır. Qeyd etmək lazımdır ki, atamın üzərində işə başladığı, amma bu və ya başqa səbəblər üzündən bitirə bilmədiyi bir neçə əsəri var. Məsələn, onun “Qar içində Məryəm ana”, “Allahın dəyəri”, “Kitina və Kiton, yaxud sevgi-

lilər haqqında dosye”, “Ağrı divarı dibində ölüm” əsərləri həmişəlik yarımçıq qaldı. Amma ədib həmin yarımçıq əsərlərdə yazıçı bəsinətiylə gördüyü yeni, qəlbində narahatlıq doğuran gündəlik problemləri dərk etməyə çalışırdı. Həmin problemlər də əbədiyyətlə üz-üzə duran insan, insan və onun Allaha münasibəti – həmin münasibət isə yalnız özü ilə İlahi arasında qalır – kimi dəyərləndirilir. Məncə, atamın həmin başladığı həmin düşüncələr bu və ya başqa şəkildə gerçəkləşdirilib, yaxud digər əsərlərinin əsasını təşkil edib. Buna görə də onun yarımçıq əsərlərini eskizlər, ya da iri əsərlərə hazırlıq adlandırsam, səhv etməyəm. Hətta deyərdim ki, o fraqmentlər genişmiqyaslı əsərlər üçün etüdlər, yaxud prelüdlərdir. Axı rəssam da böyük bədii tablo yaratmağa başlayanda əvvəlcə onu yeni tapıntılara ilhamlandırın etüdlər çəkir. Buna görə də inamla demək olar ki, atamın bəzi yarımçıq romanları və povestləri başqa şəkildə “Edam kötüyü” və “Kassandranın tacı” romanlarının bədii strukturuna daxil edilib, elə tədqiqatçıları da bunu təsdiqləyirlər.

Məndən tez-tez soruşurlar: belə bir atanın oğlu olmaq çətin deyil ki?

Belə bir atanın – böyük Çingiz Aytmatovun oğlu olmaq, həqiqətən, xüsusi şərəf və imtiyazdır. Ədəbi irsi, dünya ədəbiyyatı və mədəniyyətinə töhfəsi, müdrikliyi və sanballı insani keyfiyyətləri onu mənim üçün də müstəsna şəxsiyyətə çevirir. Bütün bunlar adi insanda olduğundan, bəlkə də on qat artıq xüsusi məsuliyyət duymağımı şərtləndirir. Bir tərəfdən atamın istedadı və nailiyyətləriylə